

פרשת כי תשא: האם אישה שילדה צריכה לברך הגומל

בס"ד

פתיחה

א. בפרשת השבוע כותבת התורה על מעשה העגל, שנוצר על ידי אהרון. רש"י (לב, א) מביא פירוש מהמדרש הסובר, שאחד הדברים שהניע את אהרון לעשות את העגל הייתה הריגתו של חור, שהתנגד לעם ומשום כך נרצח. מה שהניע את חז"ל לפרש שהוא נרצח, שכן לפני שמשה עלה להר אמר שאהרון וחור ינהיגו את העם בלכתו, ובכל מעשה העגל חור נעדר, ובלשון המדרש: "אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה בתחילה הלכו אצל חור אמרו לו קום עשה לנו אלהים, כיוון שלא שמע להן עמדו עליו והרגוהו. ואחר כך הלכו אצל אהרן אמרו לו קום עשה לנו אלהים, כיוון ששמע כן מיד נתיירא מה אעשה, אם הורגים אותי שאני כהן מתקיים עליהם המקרא אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולין."

ב. **אור החיים** (שם, א) בפירוש המלמד זכות על עם ישראל העלה אפשרות אחרת, מדוע בני ישראל הרגו את חור. הוא טוען שעם ישראל רצה מתווך בינו לבין הקב"ה שאינו בשר ודם, ואינו מחובר לגשמיות. כאשר חור סירב לעשות את העגל, סברו בני ישראל שהוא רוצה להיות האמצעי לקב"ה כמשה ששניהם היו בשר ודם, ולכן הרגוהו.

לפני מספר שבתות (בשלח שנה ד') עסקנו בשאלה, איזה נס צריך להתרחש כדי שאדם יברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'. בעקבות אהרון שניצל ממוות נעסוק השבוע בשאלה משלימה, מתי יש לברך ברכת הגומל. נראה את מחלוקת הראשונים האם קטן מברך, האם דווקא צריך להינצל מסכנה בשביל לברך, מה דין הנוסע בדרכים, והאם גם יולדת צריכה לברך.

מקור הדין

על אלו דברים יש לברך הגומל? הגמרא במסכת ברכות (נד ע"ב) מונה ארבעה מקרים, מבוססים על פסוקים המראים על הצורך להודות לאחר צרה. אנשים שהיו בסערה בים וניצלו, אדם שהלך במדבר וניצל, מי שהיה חולה ונתרפא, וחבוש בבית האסורים שהשתחרר¹. משום כך כותבת הגמרא, שהניצול ממקרים אלו צריך לברך ברכת הגומל. דנו האחרונים האם גם קטן צריך לברך:

א. **המגן אברהם** (ריט, הקדמה) כתב, שכיוון שנוסח הברכה הוא 'הגומל לחייבים טובות', קטן שלא הספיק לחטוא ולצבור חובות, אין לו להודות. עוד הוסיף וכתב, שאין לו לברך ולהתכונן שהוא חייב בגלל חטאי אביו, שבכך עובר על מצוות כיבוד אב ואם. כמו כן אין לו לברך מצד חטאי הגלגול שעבר, כי ייתכן שהמקרה אירע לו בגלל חובות אביו, וכן פסק **הציץ אליעזר** (יח, כב), ובלשון:

"קטן יתום שיצא מסכנה אם צריך לברך ברכת הגומל. אשיבנו, דלדעתי יש לומר בזה לא פלוג, ויש לפסוק כפי שסתם והעלה המשנה ברורה בסתמא דקטן אינו מחויב להודות, ואפילו מצד חינוך, וכל קטן במשמע. ומה גם כי יתכן גם זאת שלפעמים הקטן נענש בחטאי הוריו שאינם בחיים."

ב. **הברכי יוסף** (שם, א) חלק וסבר שקטן שהגיע לחינוך צריך לברך, וכן פסק להלכה **המור וקציעה** (ריט ד"ה בב") שדחה את דברי המגן אברהם במספר אופנים: **אפשרות ראשונה** לדחייה, שגם אם אכן צודק המגן אברהם בפירוש הברכה ובביאור 'הנותן לחייבים', הרי שיש לחנך את הקטן לברכה זו כשם שמחנכים אותו לכל הדברים בהם הוא לא חייב.

אפשרות שניה, כאשר חז"ל תיקנו את הברכה, הם תיקנו ברכה כללית שהקב"ה מסייע גם לחייבים, ואין בדווקא שהמברך חייב. וכי אדם מבוגר שלא חטא מעולם, לא יברך ברכת הגומל כאשר ניצל מסכנה? **אפשרות שלישית** מדוע עליו לברך, שלעיתים קטן נענש בעוון הדור או בעוון הגלגול וכדומה, ומשום כך הוא גם נחשב חייב וממילא עליו לברך.

על אלו מקרים מברכים

אם כן, למעט קטן שנחלקו בו הפוסקים, כל שאר בני אדם שנעשה להם אחד מארבעת המקרים צריכים לברך הגומל. דנו הראשונים בשאלה, האם כאשר הגמרא מציינת מקרים אלו היא מתכוונת דווקא אליהם, כיוון שרק בהם הוזכר הלשון 'יודו לה' חסדו'. או שהגמרא נקטה דוגמאות בלבד, ולמעשה על הצלה מכל סכנה יש לברך:

א. **הריב"ש** (סי' שלז) כתב שאמנם הגמרא ציינה מקרים אלו, אבל רק בגלל שאלו מקרי סכנה מצויים, ובפועל בכל במקרה בו ניצול האדם מסכנה עליו לברך, וכן פסק **המאירי** (ברכות שם). משום כך, אדם שזרקו עליו אבן וניצל או שבאו עליו גנבים וניצל - עליו לברך הגומל (גם אם לא מדובר בהצלה ניסית). כך פסקו להלכה **הלבוש** (ריט, ט), **המגן אברהם** (שם, י) ו**המשנה ברורה** (שם).

עוד הוסיף הריב"ש נימוק בסברא, שכפי שראינו בדף על ברכות הנס (בשלח שם), ברכה זו צריך לברך לדעת ראשונים רבים דווקא בנס היוצא מגדר הטבע, מה שאין כן בברכת הגומל שדי בהצלה שאינה יוצאת מגדר הטבע. אם כן, כשם שאת ברכת הנס מברכים גם במקרים שאינם מוזכרים בגמרא, קל וחומר שברכת הגומל אפשר לברך במקרים שאינם מוזכרים בגמרא, בלשון הריב"ש:

"עוד שאלת, הא דאמרין בפרק הרואה ארבעה צריכין להודות, מי נימא אלו דווקא דהא אקרא סמכי, ואם כן אפילו נפל עליו כותל או ניצול מדרסית שור וגניחותיו וכיוצא בנסים כאלו אינו חייב לברך או נימא דכל שכן הוא? תשובה, נראה שצריך לברך, ולא הוזכרו הארבעה בכתוב אלא מפני שהם מצויים תמיד בדרך מנהגו של עולם."

ב. **האבודרהם** (עמ' שמ) חלק וסבר, שכאשר הגמרא כותבת מקרים אלו היא מתכוונת לאלו בדווקא, וכך בכל מקום שהגמרא מציינת מספר ('ארבעה' צריכים להודות), שכוונתה לאותם המקרים בדווקא, ומשום כך אדם שניצול מגנבים וכדומה אינו מברך. כך פסק להלכה גם **השולחן ערוך** (ריט, ט) שכתב שטוב לברך בלא שם ומלכות, וכן **הבן איש חי** (עקב, שנה ראשונה, ועיין דברי עני' סי' יט).

¹ **המגן אברהם** (ריט, א) כתב, שכאשר הגמרא כותבת שאדם שיצא מבית האסורים צריך לברך, כוונתה רק לאדם שהיה כלוא ומועמד להריגה, אבל הכלוא בגלל עניינים ממונים - אינו צריך לברך. סברתו בנויה על כך, ששאר המקרים שהביאה הגמרא מדברים על סכנת חיים אז הוא הדין לכלוא. אולם, אחרונים רבים (עיין מחצית השקל שם) חלקו על דבריו בעקבות **רבינו יונה** (מג ע"א דה"ר) שכתב בשם **רב האי גאון**, שהגמרא מנתה את הכלוא אחרון ברשימת המודים למרות שבפסוק בתהילים הוא לא האחרון, כיוון שיש הכלואים על עסקי ממון שסכנתם מועטה.

גם **הילקוט יוסף** (ריט, כח) צעד בשיטה זו ומשום כך כתב, שגם אם אדם היה בתאונה שנהרגו בה אנשים והוא ניצול, כל עוד הנסיעה הייתה פחות משבעים ושתיים דקות (שיעור פרסה לשיטתו, שהוא השיעור שהולכי דרכים מברכים עליו ברכת הגומל כפי שנראה להלן) - אין לו לברך הגומל בשם ומלכות, כיוון שהיא לא עומדת בגדר ההלכתי שקבעה הגמרא להולכי דרכים.

כשאינן סכנה מוחשית

לסוברים שמברכים גם על שאר מיני סכנה ולא רק במקרים שמנתה הגמרא, אין ספק שיש צורך בסכנה של ממש כדי לברך, אבל אדם שפגעו בו שודדים ולא נכנס לסכנה ממשית אינו מברך. דנו הראשונים והאחרונים, בארבעת המקרים שמונה הגמרא בפירוש, האם כדי לברך צריך שהאדם יחווה סכנה (למשל שהייתה סערה בים), או די בכך שהאדם היה בים או עבר במדבר:

א. **התוספות** (נד ע"ב ד"ה ואימא) **והרא"ש** (ברכות ט, ג) כתבו, שנוהגים בצרפת ובאשכנז שכאשר הולכים מעיר לעיר אין מברכים לאחר מכן ברכת הגומל, כיוון שכשהגמרא כותבת שיש לברך על מקרים אלו - היא מתכוונת רק כאשר האדם נכנס למקום סכנה, ולא בהליכה שלא כוללת בחובה סכנה, וכן פסק **הרמ"א** (ריט, ז - ח).

על בסיס אותו עיקרון הוסיפו, שלא כל חולה שנתרפא מברך הגומל, אלא דווקא חולה שנפל למיטה ומצבו לא טוב. כיצד יתרוצו את דברי הירושלמי 'שכל הדרכים בחזקת סכנה' ומשמע שלאחר כל דרך יש לברך? תירצו, שכוונתו שבכל דרך צריך לברך תפילת הדרך בגלל חשש הסכנה, אבל ברכת הגומל שיש בה הודאה היוצאת מגדר הרגיל - מברכים רק במקום סכנה ממש, ובלשונו:

"נהגו באשכנז ובצרפת שאין מברכין ברכת הגומל כשהולכים מעיר לעיר, דסבירא להו שלא הצריכו להודות אלא הולכי מדבריות דשכיחי ביה חיות ולסטים. והא דאמרין בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה, לא אמרו אלא לענין תפילת הדרך בלבד, שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על נפשו, אבל ברכת הגומל במקום תודה נתקנה."

ב. **הרמב"ן** (תורת האדם) **והאבודרהם** (עמ' שמ) חלקו וסברו, שגם כאשר אין סכנה בנסיעה או בחולי - בכל מקרה יש לברך, וכן פסקו **השולחן ערוך** (ריט) **והרב עובדיה** (ילקוט יוסף שם). הם פירשו, שכאשר הגמרא כותבת שכל הדרכים הם בחזקת סכנה, כוונתה לענין ברכת הגומל. כך גם פירשו את הגמרא הכותבת שכל שעולה למיטה וירד, צריך לראות בעצמו כאילו עלה לגרדום.

הנוסע בדרכים

כאמור לדעת השולחן ערוך בכל דרך יש לברך ברכת הגומל ולא רק בדרך בה יש סכנה, אמנם גם לשיטתו יש סיג. **הבית יוסף** הביא את דברי **בעל הלכות גדולות** (ברכות פרק ד') שכתב, שכשם שבשביל לברך תפילת הדרך צריך לנסוע לפחות פרסה, הוא הדין בברכת הגומל. כיצד מחשבים שיעור פרסה? כפי שראינו בעבר (מסעי שנה ב'), נחלקו בכך הפוסקים הספרדים והאשכנזים:

א. פוסקים ספרדים כמו **הרב עובדיה** (יביע אומר א, טו) **והרב אליהו** (מאמר מרדכי י"ד ב, כה) סברו, שמכיוון שיש ספק מודדים פרסה בשיעור מרחק (4 ק"מ) או בזמן נסיעה (שבעים ושתיים דקות), מספק ברכה לבטלה יש לברך הגומל רק לאחר שבעים ושתיים דקות נסיעה ביום, וכשם שתפילת הדרך יש לברך בשם ומלכות רק כאשר אדם נסע ביום שבעים ושתיים דקות.

יוצא שלשיטתם יש מצד אחד הרחבה של ברכת הגומל, אך מצד שני צמצום. **מצד אחד** כיוון שלפי שיטתם לא צריך סכנה ממש בשביל לברך הגומל, על כן על כל נסיעה של שבעים ושתיים דקות יש לברך. **מצד שני** כפי שראינו לעיל בילקוט יוסף, אם אדם היה חלק מתאונה קשה בנסיעה קצרה, כיוון שלשיטת השולחן ערוך לא מברכים בכל סכנה שהתרחשה על האדם, והנסיעה הייתה פחות משבעים ושתיים דקות - אין לברך הגומל, ובלשונו:

"מי שניצול מתאונת דרכים, לדידן אין לברך הגומל, ואף אם היו עמו ברכב כאלה שנפצעו קשה, או חס וחלילה נהרגו באותה תאונה, אין הניצולים מברכים הגומל, אלא אם כן שהו בנסיעתם מהלך שעה ורבע, שאז יכולים לברך הגומל על הנסיעה. וכן מי שנכנס לשחות בים, והיה בסכנת טביעה וניצול, כיון שלא נפל למשכב אינו מברך הגומל."

ב. קבוצה שניה הכוללת את **המשנה ברורה** (ק', ל) **והגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה ב, ס) סוברים, שמתחייבים בתפילת הדרך והגומל כבר כאשר נוסעים ארבעה קילומטרים. אמנם, כפי שראינו לדעת הפוסקים האשכנזים רק כאשר מדובר בדרך שיש בה סכנה מוחשית יש לברך הגומל ולא בכל עניין (ועיין הערה²).

ברכת אשה שילדה

האם אשה שילדה צריכה לברך הגומל? ראשית, כפי שכתבו האחרונים בעבר (ויש שנוהגים כך גם היום) נשים לא נהגו לברך הגומל על אירועים שאירעו להן, והם נתנו מספר ניסיונות ליישב את המנהג. **המגן אברהם** (ריט, הקדמה) דחק, שאולי הן חושבות שברכות אלו רשות, כפי שיש שסברו ביחס לברכת שהחיינו (עיין בדף לפרשת שמות שנה ד').

טעם נוסף הביאו האחרונים, שאת ברכת הגומל צריך לברך בפני עשרה (על כל פנים לכתחילה), ואין זה צנוע שאשה תברך בפני עשרה גברים. אמנם, גם טעם זה לא מספיק, כיוון שאין חוסר צניעות בכך שאשה תברך מעזרת נשים, מעבר לכך שפעמים רבות היא יכולה לברך בפני משפחתה המורחבת.

מכל מקום גם יסודו של המנהג בטעות, ולא ברור שנשים שילדו בזמן הזה צריכות לברך הגומל. **לפי הספרדים**, שדי בכך שהחולה יפול למשכב גם אם אין בו סכנה, וודאי שהן יכולות לברך. **לפי האשכנזים** לעומת זאת שצריך סכנה ממש, כאשר הלידה מתבצעת בחדר לידה שיש מכשירים וצוות רפואי וסטטיסטית אין סכנה ממשית אמיתית, לא ברור שיש לברך (ומכל מקום המנהג לברך).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² האם על נסיעה במטוס יש לברך? לפי הפוסקים הספרדים, כיוון שעל נסיעה מברכים - יש לברך הגומל, וכפי שפסק **הרב עובדיה** (יחווה דעת ב, כו) הנוסע במטוס נחשב חלק 'מעוברי דרכים' שעליהם לברך הגומל. גם פוסקים אשכנזים רבים (וכמו הציץ אליעזר והגרש"ז אויערבך) כתבו שיש לברך, אמנם נראה שדין זה היה נכון רק בעבר, וכיום נסיעה במטוס בטוחה למדי ואין לברך לאחר מכן (והוא הדין להפלגה בים).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com